

NUTQ KAMCHILIGIGA EGA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA OG'ZAKI NUTQDAGI AGRAMMATIZMLAR

Asrorova Mavluda O'ral qizi

Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti
Maxsus pedagogika, Defektologiya (Logopediya)
mutaxassisligi 2- kurs magistri
<https://doi.org/10.5281/zenodo.8020753>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 01-June 2023 yil
Ma'qullandi: 05-June 2023 yil
Nashr qilindi: 09-June 2023 yil

KEY WORDS

Korreksion-logopedik ish, tizim, xarakterli xususiyat, afferent, artikulyatsion kinestetik agrammatizm.

ABSTRACT

Ushbu maqolada nutq kamchiligiga ega maktabgacha yoshdagi bolalarda og'zaki nutqdagi agrammatizmlar haqida tushuncha berilgan. Agrammatizmlarni bartaraf etish bo'yicha qo'llaniladigan korreksion logopedik ishlar, metodlar keltirib o'tilgan

Bugungi kunda bolalar orasida nutq nuqsoniga ega bo'lganlar soni kattagina qismni tashkil etadi. Ma'lumki, nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolalarda u yoki bu darajadagi motor buzilishlar kuzatiladi. Nutq nuqsonini bartaraf etish bo'yicha izlangan ko'pchilik olimlar tomonidan ishlab chiqilgan korreksion tadbirlar tarkibida ham motor sohalarni: umumiy, artikulyatsion va mayda motorikani rivojlantirishga katta e'tibor qaratilgan. Biz nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolalarni o'rganish asnosida kinetik-kinestetik praksisni rivojlantirish orqali nutqning tovushlar talaffuzi tomonini rivojlantirish bo'yicha korreksion- logopedik ishlar tizimini ishlab chiqdik.

Korreksion-logopedik ish deganda mavjud nutq nuqsonlarini bartaraf etishga qaratilgan maxsus usul va tadbirlar majmui tushuniladi.

Tizim – har biri alohida vazifalarni bajaruvchi, yagona maqsadga yo'naltirilgan, o'zaro bog'langan, boshqariluvchi elementlarning muayyan tuzilmaga ega bo'lgan majmuasidir.

Nutqning umumiy rivojlanmaganligi - turli xil murakkab nutq buzilishlari, bunda bolalar nutq tizimining tovush va semantik tomoni bilan bog'liq bo'lgan, normal eshitish va aql bilan bog'liq bo'lgan barcha tarkibiy qismlarining shakllanishi buzilgan.

Ovoz-bo'g'in tuzilishini o'zlashtirishdagi qiyinchiliklar ham tipik bo'lib qolmoqda. Ko'pincha, so'zlarning konturini to'g'ri takrorlash bilan tovushni to'ldirish buziladi: bo'g'inlarni, tovushlarni qayta tashkil etish, bo'g'inlarni almashtirish va o'xshatish ("morashki" - romashka, "kukika" - qulupnay). Ko'p bo'g'inli so'zlar qisqartiriladi.

Bolalarda fonemik idrok etishning etishmasligi, ularning tovush tahlili va sintezini o'zlashtirishga tayyor emasligi aniqlanadi.

Nutqni rivojlantirishning uchinchi darajasi leksik-grammatik va fonetik-fonemik rivojlanmagan elementlar bilan kengaytirilgan frazeologik nutqning mavjudligi bilan

tavsiflanadi.

Xarakterli xususiyat - bu tovushlarning (asosan, hushtak, shivirlash, affrikatlar va sonoralar) farqlanmagan talaffuzi, bir tovush bir vaqtning o'zida ma'lum yoki yaqin fonetik guruhning ikki yoki undan ortiq tovushlarini almashtirganda. Masalan, hali yetarlicha aniq talaffuz qilinmagan mayin s' tovushi s ("syapogi"), sh ("mo'ynali kiyim o'rniga "syuba"), c (qo'rg'on o'rniga "syaplya") tovushlarini almashtiradi. h (choynak o'rniga "syaynik"), u (cho'tka o'rniga "tor"); tovushlar guruhlarini oddiyroq artikulyatsiyalar bilan almashtirish. Turli so'zlardagi tovush turlicha talaffuz qilinganda beqaror almashtirishlar qayd etiladi; tovushlarni aralashtirish, bola alohida tovushlarni to'g'ri talaffuz qilganda va ularni so'zlar va jummalarda almashtirganda.

Korreksiyadan so'ng uch-to'rt bo'g'inli so'zlarni to'g'ri takrorlash, bolalar ko'pincha nutqda ularni buzadi, bo'g'inlar sonini kamaytiradi (Bolalar qordan odam yasashdi. - "Bolalar Novikni bo'g'irlashdi"). So'zlarning tovush bilan to'ldirilishini uzatishda ko'plab xatolar kuzatiladi: tovushlar va bo'g'inlarni almashtirish va almashtirish, so'zdagi undoshlarning birikmasini kamaytirish.

Nisbatan kengaytirilgan nutqning fonida ko'plab leksik ma'nolarning noto'g'ri ishlatilishi mavjud. Faol lug'atda ot va fe'llar ustunlik qiladi. Buyum va harakatning sifat, belgi, holatini bildiruvchi so'zlar yetarli emas. So'z yasash usullarini qo'llay olmaslik so'z variantlarini qo'llashda qiyinchiliklar tug'diradi, bolalar bir xil ildizli so'zlarni tanlashda, qo'shimchalar va old qo'shimchalar yordamida yangi so'zlarni yaratishda har doim ham muvaffaqiyatga erisha olmaydi. Ko'pincha ular ob'ektning bir qismi nomini butun ob'ekt nomi bilan, kerakli so'zni boshqa, ma'nosi o'xshash bilan almashtiradilar.

Murojaatli nutqni tushunish sezilarli darajada rivojlanmoqda va normaga yaqinlashmoqda. Prefikslar, qo'shimchalar bilan ifodalangan so'zlarning ma'nosidagi o'zgarishlar to'g'risida etarli tushuncha mavjud emas; son va jins ma'nosini ifodalovchi morfologik elementlarni farqlash, sabab-oqibat, vaqt va fazoviy munosabatlarni ifodalovchi mantiqiy-grammatik tuzilmalarni tushunishda qiyinchiliklar mavjud. Maktab yoshidagi bolalarda fonetika, lug'at va grammatik tuzilmani rivojlantirishdagi tavsiflangan muammolar maktabda o'qish paytida o'zini yanada aniqroq namoyon qiladi, yozish, o'qish va o'quv materialini o'zlashtirishda katta qiyinchiliklar tug'diradi.

Nutq rivojlanmaganligining to'rtinchi darajasi T.B.Filicheva tomonidan aniqlangan. Bu darajaga nutqning leksik-grammatik va fonetik-fonemik rivojlanishining engil qoldiq ko'rinishlari bo'lgan bolalar kiradi. Maxsus tanlangan vazifalar bilan tilning barcha tarkibiy qismlarida kichik buzilishlar paydo bo'ladi. Bolalar nutqida tovush talaffuzi va so'zlarning bo'g'in tuzilishining alohida buzilishi mavjud. Eliziyalar ustunlik qiladi va asosan tovushlarni qisqartirishda va kamroq - bo'g'inlarni tushirishda. Parafaziyalar, tovushlar va bo'g'inlarning almashinishi ham qayd etilgan.

Bolalarda umumiy loyqa nutq mavjud. Tovush-bo'g'in strukturasi to'liq shakllanmaganligi, tovushlarning siljishi fonemalarni differensial idrok etishning yetarli darajada emasligini tavsiflaydi. Bu xususiyat fonema shakllanishining hali tugallanmagan jarayonining muhim ko'rsatkichidir.

Nutqning fonetik-fonematik tomonining buzilishi bilan bir qatorda semantik tomonining buzilishi ham mavjud.

Bolalarning so'z boyligi juda xilma-xildir, lekin asosan so'zlar va narsalardan iborat.

Bolalar javob berganda, umumiy va maxsus tushunchalar aralashtiriladi.

Ob'ektning harakatlari va xususiyatlarini bildirganda, ba'zi bolalar tipik nomlar va taxminiy ma'noli nomlardan foydalanadilar.

Bolalar kasb nomlarini bildiruvchi ma'lum lug'atga ega, ammo ular erkak va ayolni farqlashda katta qiyinchiliklarga duch kelishadi yoki ularni jinsiga qarab o'zgartirmaydilar yoki rus tili uchun odatiy bo'lmagan so'zlarni o'zgartirishning o'ziga xos shakllarini taklif qilishadi. Qo'shimcha yordamida so'z yasalishi ancha qiyinchiliklar tug'diradi.

Nutq amaliyotida tez-tez uchraydigan ko'plab murakkab so'zlarning qo'llanilishi fonida notanish qo'shma so'zlarning shakllanishida doimiy qiyinchiliklar mavjud.

Bolalar ob'ektning o'lchamini, fazoviy qarama-qarshilikni, baholovchi xususiyatni ko'rsatadigan tez-tez ishlatiladigan antonimlarni tanlashni osonlikcha engishadi. Qiyinchilik quyidagi so'zlarning antonimik munosabatlarini ifodalashda namoyon bo'ladi: yugurish, xushmuomalalik, ochko'zlik. Antonimlarni nomlashning to'g'riligi ko'p jihatdan taklif qilingan so'z juftlarining mavhumlik darajasiga bog'liq. So'z boyligining yetarli emasligi, ayniqsa, ko'chma ma'noli so'z, ibora, maqollarni tushunish va ishlatishda yaqqol ko'rinadi.

So'zlarni talaffuz qilish agramatizmni bartaraf etish faoliyatiga tayanadi. Talaffuzning muhim asosi har ikkala yarim sharlar po'stlog'ining tepa qismi hisobiga amalga oshiriladigan qo'l va barmoq agramatizmni bartaraf etishi natijasidir. Qo'lning praksik harakatlarining optik obrazlari bilan o'zaro aloqasi orqali og'zaki agramatizmni bartaraf etishning funksiyasi yuzaga keladi. So'ngra, chap yarim sharning ikkilamchi tepa motor oldi maydonlari faollashadi va kinestetik (afferent) artikulyatsion agramatizmni bartaraf etish (tovush talaffuzi ko'nikmalari) yuzaga keladi. Taqlid asosida so'zlarning talaffuzi o'zlashtirilishida bosh miya po'stlog'ining tepa qismi faollashadi. Natijada og'zaki spontan artikulyatsiya hosil bo'ladi, fonematik eshitish bilan o'zaro ta'sir tufayli fonemalarni artikulyatsion holatlarga almashtirish mumkin bo'ladi.

Fonemalarning semantik roli artikulemalarga o'tkazilishida sodir bo'ladi. Artikulyatsion kinestetik agramatizmni bartaraf etish to'g'ri artikulyatsion holatlarni ifodalashning asosi bo'lib, shunga mos ravishda alohida tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishning ham asosi hisoblanadi. Keyinchalik so'zlarni takrorlay olish qobiliyati bosh miya yarim sharlarining peshona qismi po'stlog'ining motor oldi maydoni orqali amalga oshiriladigan qator artikulemalar ya'ni so'z, jummalarni qayta ishlab chiqishga asos bo'ladigan artikulyatsion agramatizmni bartaraf etishiga (kinetik, afferent) bog'liq bo'ladi.

Miyaning o'zgargan to'qimalari va saqlanib qolgan nutqiy faoliyat kompensatsiya mexanizmlari va neyroplastiklik tufayli sodir bo'lishi mumkin. Yarim sharlar aloqasi nutq funksiyasida chap yarim sharning lateralizatsiya jarayonlarini amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Eshituv-ko'ruv(chakka-ensa) maydonlararo o'tkazgichlari «voqeilik obyekti bo'lgan predmetni» anglatadigan so'zlarda «tovushlar» sifati uchun muhim ahamiyatga ega. Eshituv-motor sohalarining o'zaro aloqasi artikulyatsion agramatizmni bartaraf etishini ta'minlaydi. Artikulyatsion agramatizmni bartaraf etish buzilsa, akustik signallarni, aynan nutqiy tovushlarni nutq-harakat birliklari - artikulemalarga aylantirishning imkoni bo'lmay qoladi.

Bunday holatda vaziyatdan chiqishning ikkita kompensator "yo'li" mavjud: qo'llaniladigan stimullarning ijobiy ta'sirini hisobga olib, nerv tolalarining o'tkazuvchi yo'llarini faollashtirish yoki fonemalarni ko'ruv ekvivalenti grafema (harflar) bilan o'zaro aloqalarini faollashtirish, keyinchalik harflarning ko'ruv obrazi orqali artikulemalarni

shakllantirish. Vertikal bog'lanishlar kortikal-subkortikal o'zaro ta'sirlar bilan ifodalanadi. Shu tariqa nutq shakllanishining quyidagi tuzilishini ko'z oldiga keltirish mumkin: fonema - artikulema - morfemlar (bir bo'g'inli so'zlar) - morfologik grammatika (murakkab bo'g'inli so'zlar) - sintaksik grammatika (ibora) + mazmunlilik (semantika) va nutqning intonatsion bo'yoqdorligi (prosodiya). Shuni yodda tutish lozimki, nutq o'zaro faoliyat va muloqotda hissiy intonatsiyalar va til bilan qo'llaniladi .

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Arushanova, A.G. K probleme opredeleniya urovnya rechevogo razvitiya doshkolnika // Problemi rechevogo razvitiya doshkolnikov i mladshix shkolkov. – M.: Institut natsionalnix problem obrazovaniya MORF, 1553.
2. Borodich, A.M. Metodika razvitiya rechi detey / A.M.Borodich – M., 1581.
3. Diagnostika rechevogo razvitiya doshkolnikov: Nauchno-metod. posobiye / Pod red. O.S. Ushakovoy. – M.: RAO, 1557.

